

Feltstasjon Nesheim. Field Station Nesheim.
Foto: Eva Brodtkorb

På Lista finnes det antakelig 400–500 bunkere fra den annen verdenskrig, en del av den såkalte Atlanterhavsveggen. Gjennom registrering, bunkersafari, kaffeslurping og byggeprosjekter har gruppen bak Bunkerologi-prosjektet fått til konkrete og tankevekkende resultater. Gruppen er i gang med å grave frem flere av de kamuflerte ammunisjonslagrene, kommandopostene og kanonstillingene, og gjøre dem til tilgjengelige kulturminner i dagens lokalsamfunn.

En tirsdag i midten av juli klokka 04.30 står vi søvnige og slurper kaffe i Steinsvika ytterst på sørvest-Lista. Vi venter på gravemaskinen som skal komme for å grave frem det som ifølge de tyske kartene er en underjordisk bunker fra annen verdenskrig. I mellomtiden klatrer vi opp på det seks meter høye tårnet av paller vi bygde kvelden før, monterer filmkamera og lydutstyr, pakker det hele inn i en presenning og bardunerer det mot vestavinden. Utgravingen av bunkeren i Steinsvika er det foreløpig siste prosjektet i en rekke undersøkelser vi kaller Bunkerologi. Prosjektet Bunkerologi startet høsten 2004 og drives av en prosjektgruppe på fire. Bakgrunnen for prosjektet var vår felles fascinasjon for de eks-tyske bunkerne, som arkitektur og som skulpturelle objekter i landskapet. Gjennom utprøving i praksis ville vi undersøke hvordan bunkerne kunne sees, oppleves og brukes på nye måter uten at man mistet kontakten med historien. Målgruppen var lokalbefolkning og turister. Halvøya Lista i Vest-Agder har frem til nå vært base og teststed.

På Lista antar vi at det finnes 400–500 bunkere og andre betongkonstruksjoner bygget av den tyske okkupasjonsmakten under annen verdenskrig. Sett i forhold til Listahalvøyas størrelse er dette en høy konsentrasjon. Utover det å vitne om en krigshistorie er bunkerne uttrykk

Under: Den gamle radarstasjonen er i dag blitt en del av Listalandskapet. Nederst: Observasjonsbunker i Marka skytefelt på Lista.

Below: The old radar station has become part of the landscape at Lista. Bottom: Observation bunker in the Marka artillery field at Lista.

Foto: Eva Brodtkorb, prosjektgruppen

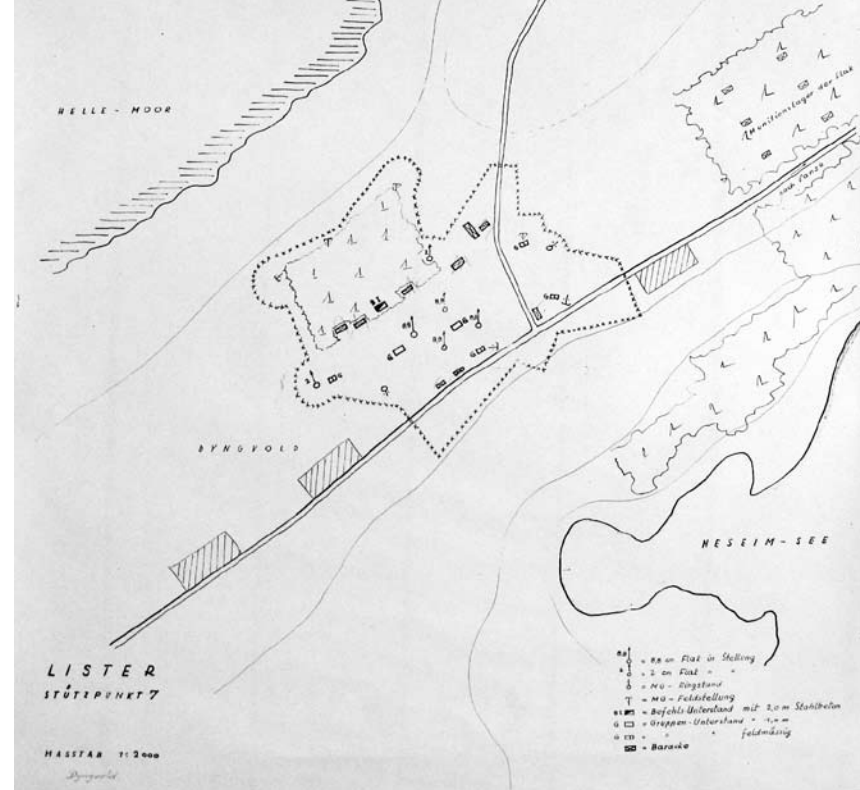
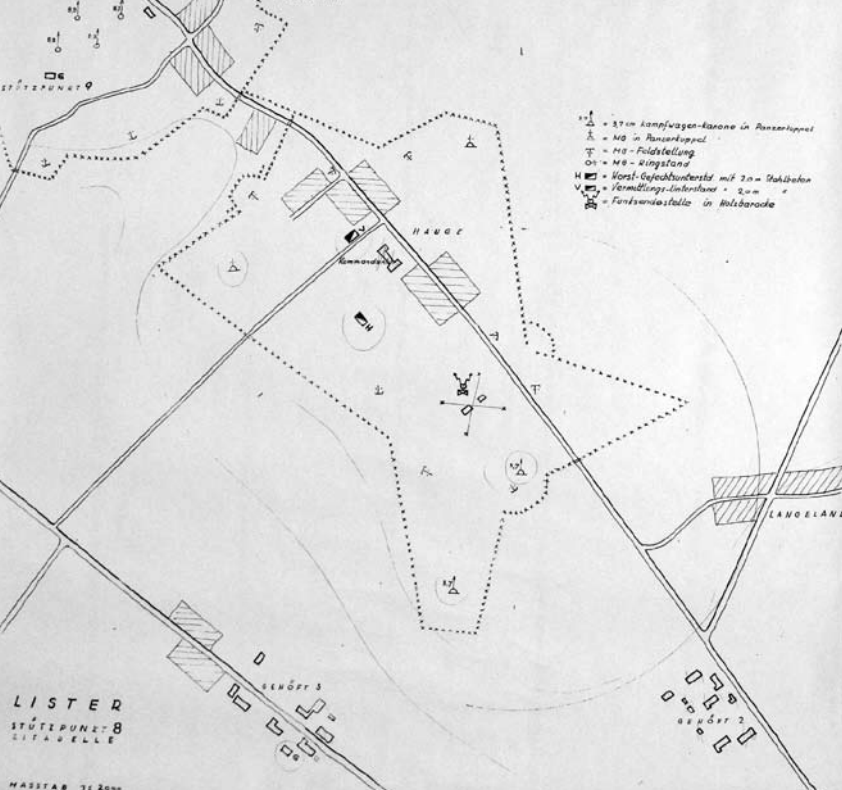
Under: Utgravd bunker (Nr. 2). Nederst: Utgravingen.
Below: Excavated bunker (No. 2). Bottom: The excavation.
Foto: Eva Brodtkorb, prosjektgruppen

for en særegen og tidsbegrenset arkitektur med et klart definert formål. Det som opprinnelig var ment som midlertidige bygg, har nå stått i over 60 år. I dag oppleves bunkerne som en del av kulturlandskapet. Kjører man rundt på Lista, kan man oppdage flere eksempler på at bunkere er blitt omformet og brukt som redskapsboder, fjøs, potetkjellere, lekehytter og fundament for nybygg. Ny bruk av bunkere er med andre ord ikke noe nytt. Prosjektet Bunkerologi er imidlertid et forsøk på å arbeide langsiktig og helhetlig med bunkerne som en fremtidsrettet ressurs med muligheter for nye bruksområder og ny arkitektur.

FRA KIRKENES TIL SAINT JEAN DE LUZ

Bunkerne på Lista er en del av det som kalles Atlanterhavsveggen – et sammenhengende festningsverk som strekker seg langs kysten av Europa fra Kirkenes i nord til Spania i sør. Atlanterhavsveggen består av over 12 000 bunkere og ble bygget av tyskerne i årene 1939–1944. Festningsverket omfatter anlegg for både kyst-, hær- og luftartilleri og er basert på et standardisert byggesystem. I sin helhet er Atlanterhavsveggen et av den nyere tids største byggverk. Det standardiserte byggesystemet kalles *Regelbauten* og ble introdusert i 1936, men ble endret flere

Originale tyske kart. Høyre: Stützpunkt 8. Venstre: Stützpunkt 7.
Original German maps. Right: Stützpunkt 8. Left: Stützpunkt 7.

Under: Arbeidssituasjonen varierer fra dag til dag.
Nederst: Kaffepause i skytestilling.
Below: The working situation varies from day to day.
Bottom: Coffee break in a gun emplacement.
Foto: Prosjektgruppen

ganger i løpet av krigen. Standardiseringen er i stor grad en konsekvens av streng økonomi og stort tidspress. Typologien omfatter en rekke forskjellige typer som ammunisjonslagre, kommandoposter, skytestillinger, kanonstillinger, mannskapsbunkere og lagre, i tillegg til ulike anlegg som brakker, tankanlegg og splinhangarer tilknyttet flyplasser. Anleggene ligger godt kamuflert i terrenget og står tett i tett på de stedene som var ansett som særlig utsatt for en alliert invasjon.

Alle de ulike typene i Regelbautensystemet har sitt bestemte nummer, som gir informasjon om størrelse, form, vegg- og taktykkelse, vinkler på skuddsektorer og andre generelle konstruksjonsprinsipper. På tross av dette finner man mange lokale variasjoner i steintyper, kamuflasjeteknikker og plassering i terreng. Det sammenhengende festningsverket utgjør en infrastruktur som binder sammen de europeiske landene mot vest. Atlanterhavsveggen representerer i dag en transnasjonal europeisk kulturarv, og prosjektet Bunkerologi er en undersøkelse av hvordan man kan utnytte noen av de mulighetene dette gir oss.

REGELBAUTEN I34

Fire dager etter at vi stod og slurpet kaffe i Steinsvika er bunkeren ferdig utgravd, rengjort og ryddet. Foran oss står en ammunisjonsbunker av typen Regelbauten 134 – elleve meter lang og ti meter bred, med tre innganger og to innvendige rom. Veggene er én meter tykke, og taket to. Bunkeren har ligget nedgravd på et jorde siden 1943, og beliggenheten vitner om en vellykket kamuflasjestrategi. Faktisk så vellykket at vi muligens hadde oversett den om det ikke var for at en av oss holdt på å falle ned i den, under en av våre mange rekognoseringssturer. Bakgrunnen for å grave frem bunkeren var at vi i lengre tid hadde lett etter et sted hvor vi kunne vise frem bunkeren som konstruksjon, typologi og som særegen arkitektur.

Vi merker at folks forhold til bunkere ofte preges av en fascinasjon for de uvanlige formene, kombinert med vissheten om at dette engang var verktøy for krig. Denne dobbeltheten speiles også i prosjektet Bunkerologi og måten vi jobber på. Det er viktig å være bevisst på disse aspektene når fokus nå er i ferd med å skifte fra bunkere som krigsminner til bunkere som kulturminner. Frem til nå har vernemyndighetene stort sett tillagt bunkere liten verdi. Som et eksempel inneholder Forsvarets landsverneplan fra 2001 kun et fåtall bunkere. I den grad offentlige eller private instanser har bevart og formidlet dem til publikum, har strate-

Feltstasjon Nesheim reises i god gammel dugnadsånd.
Field station Neshaim is built by volunteers.

Foto: Eva Brodtkorb

Feltstasjon Nesheim ligger nær stranda og brukes aktivt av turgåere og naboer.
Field station Nesheim is located close to the beach, and is frequently in use by hikers and neighbours

Foto: Eva Brodtkorb

gien stort sett vært å restaurere og tilbakeføre dem til en såkalt autentisk stand. Noen steder kan det gi seg utslag i noe som nærmest ligner en krigsfetisj, mens bunkerne andre steder fremheves som grufulle minner fra en tid vi aldri ønsker skal komme igjen. Vi ønsker ikke å romantisere krigen og sporene den har etterlatt seg. Vi ønsker heller ikke å gjøre bunkerne om til glatt og ufarlig turistestetikk. Det at bunkerne nå i stigende grad omtales som kulturminner, åpner for nye perspektiver og debatter i forhold til vern, bruk og formidling. Et eksempel på den nye fokusen på bunkere er det europeiske forskningsprosjektet Atlantic Wall Linear Museum (www.atlanticwall.polimi.it/museum/), som ble igangsatt for noen år siden med midler fra EU. Prosjektet er et samarbeid med ulike arkitektur- og designskoler i Europa, hvor et av målene er å kartlegge og analysere Atlanterhavsveggen som arkitektur, design og infrastruktur.

TILFELDIGHETENES SPILL

Siden vi startet arbeidet med Bunkerologi, har vi gjennomført en rekke ulike testprosjekter. I vårt arbeid har vi hatt lite å støtte oss til, og veien har stort sett blitt til mens vi har gått. Sporene etter vårt prosjekt er resultater av prøving, feiling, magesfølelse, undersøkelser, tilfeldigheter og en endeløs rekke med kaffebesøk hos bygdas pensjonister. Følelsen av kontroll er fortsatt en sjelden luksus. I bunnen av prosjektet Bunkerologi ligger en registrering av bunkere innenfor et definert område på Lista som nå omfatter rundt 190 bunkere, kanonstillinger, skytestillinger og mindre betongkonstruksjoner. Da vi startet, fantes det ingen oversikt over hvor mange bunkere som var blitt bygget på Lista under okkupasjonen. Det eneste vi hadde å gå etter, var en liten bunke med tyske kart. Med kartene i sekken og lommelykt i hånda begynte vi å trække Lista på langs. Fascinasjonen vår vokste i takt med hver nye bunker vi oppdaget. Bunkerne har blitt typebestemt, fotodokumentert, beskrevet og posisjonsfestet.

På en av våre turer kom vi i kontakt med en bonde som hadde en svær sandsilo av betong fra krigen stående på eiendommen sin. Han viste oss et bilde og lurte på om den kunne brukes til noe. Våren 2005 hadde vi tegningene klare for det som i dag er Feltstasjon Nesheim – en ny konstruksjon som hefter seg fast på sandsiloen. Det som var et glemte kulturminne, er nå blitt en attraktiv rasteplass med utsikt for turgåere og kaffetørste naboer, i tillegg til å fungere som skjulested for jegere under gåsejakta.

BUNKEROLOGY

By the Bunkerology Project Group

On the Lista peninsula there are approximately 4–500 bunkers and other concrete structures left behind after the German occupation during the Second World War, an extraordinarily high concentration of remains of the Atlantic Wall – a continuous line of fortifications stretching along the European coast from Spain to the north of Norway.

In addition to their role in the history of the war, these bunkers are expressive of a particular architecture, temporary structures that have so far lasted 60 years and by now are regarded as part of the agricultural landscape. Around Lista many of the bunkers are in use as tool sheds, stables, vegetable stores or playhouses or incorporated into new built structures. The Bunkerology project is an attempt to see the bunkers in a longer time frame, as a future resource for new functions and a new architecture.

One example is the excavation of the ammunition bunker in Steinsvika – an 11 by 10 metre structure with three entrances and two internal spaces. The walls are a metre thick, and the camouflage so effective that the Bunkerology team might not have found it had we not literally stumbled into it on one of our hikes. The excavation project was a result of this particular location, which gave us an opportunity to display the structure to the public.

People's reactions to the bunkers reflect both a fascination for the unusual forms and the knowledge that they have been instruments of war. This duality is reflected in the Bunkerology project. Very few of the bunkers have protected status, and the restoration of some of them to their original state serve only to remind people of a time of horrors. There is, however, a potential for new perspectives on the debate in terms of both protection and future use, as exemplified by the European research project Atlantic Wall Linear Museum (www.atlanticwall.polimi.it/museum/).

The Bunkerology project has grown steadily since the end of 2004. It has consisted of registration of so far 190

Forslag til sikring i grønt plexiglass som forsterker utvalgte farger i landskapet.
Proposal for safety railing in green perspex, which picks out certain of the colours in the landscape.
Foto: Jan Aase

Mannskapsbunkeren ligger i et grustak og brukes i dag som fjøs.
The barrack bunker lies in a gravel deposit and is now used as a cowshed.
Foto: Prosjektgruppen

Registrering ute i felten.
Registration in the field.
Foto: Prosjektgruppen

Nedgang til bunker kamouflert som redskapsbod.
Bunker entrance camouflaged as a shed.
Foto: Prosjektgruppen

Bunkersafari sommeren 2005.
Bunker safari, sommer 2005.
Foto: Eva Brodtkorb

Registrering (Nr. 3).
Registration (No. 3).
Foto: Prosjektgruppen

known bunkers and other fortifications as well as recording local history through endless cups of coffee with the older local population. In the spring of 2005 we designed what is today Field Station Nesheim, a new structure connected to an old sand silo, a popular shelter for local hikers and hunters, built in collaboration with the local landlord and sponsored by local businesses. Almost a thousand people have so far signed the guest book.

Bunkerology is a comment on current conservation practices. It is about local communication, local initiative and changing local habits and attitudes – time-consuming but rewarding.

THE BUNKEROLOGY PROJECT GROUP CONSISTS OF:
ALF WAAGE, CULTURAL FABRICATOR. EVA BRODTKORB,
PHOTOGRAPHER. JAN GUNNAR SKJELDSØY, STUDENT OF
ARCHITECTURE. HILDE STERNANG, STUDENT OF LANDSCAPE
ARCHITECTURE.

SEE ALSO [WWW.BUNKEROLOGI.NO](http://www.bunkerologi.no)

Feltstasjon Nesheim ble realisert i løpet av to hektiske uker sommeren 2005. Grunneier og naboer hjalp villig til med bygging, maling og rydding av området. Alle kunne tilføre en liten bit historie eller et barndomsminne, og alle hadde kaffe på termosen. Lokale bedrifter sponset oss. At vi hadde glemt å tenke på aluminiumsbeslag langs tak og vinduer, gjorde ingenting, siden broren til grunneieren var blikkenslager og kom med en gang.

Sandsiloen som nå huser Feltstasjon Nesheim, var en del av et større sandvaskeri bygget av den tyske okkupasjonsmakten. Sandvaskeriet var en sentral del av tyskernes byggevirkosomhet på Lista. Sanden ble tatt ut fra et sandtak i nærheten, vasket ren for salt og humus, for deretter å bli fraktet videre på jernbane til de ulike byggeplassene på Lista. Med vårt tilbygg ville vi gi stedet en ny dimensjon og et nytt bruksområde, samtidig som vi fremhevet sandsiloens form, funksjon og historie. Til nå har nærmere tusen personer satt seg ned, drukket medbrakt kaffe og nytt utsikten. Tilbakemeldingene og kommentarene fra gjestebøkene vi har lagt ut, er uvurderlige som en drivkraft for oss i det videre arbeidet med Bunkerologi.

KAFFE OG KAKER

Videokameraet på toppen av palletårnet i Steinsvika surret og gikk under hele utgravingen av bunkeren. I ettertid skal dette materialet settes sammen til en ti minutter lang film og presenteres på en DVD vi håper å lansere neste sommer. Det er et mål for oss at den ferdige filmen og det tilhørende lydbildet skal ha noe av den samme mangfoldigheten som preger både bunkeren og vår måte å jobbe på.

Våre teorier, arbeidsmetoder og prosjektgruppens tverrfaglige sammensetning gjør at prosjektet Bunkerologi kan sees på mange måter. Dels er det en kommentar til måten man i dag bevarer og formidler kulturminner på. Dels handler det om hvordan man kan kombinere dette med ønsket om å skape nye inntektskilder for grunneiere og kommune. Sist, men ikke minst handler Bunkerologi om lokal stedsutvikling, brukermedvirkning og holdningsendring.

Forholdet til lokalbefolkningen er en vesentlig del av det hele. Vi arbeider bevisst for å involvere lokalbefolkningen på ulike måter. Vi ringer rundt, snakker med folk på gaten og inviterer til bunkersafarier, grillfester og kakespising. I tillegg til å samle informasjon forsøker vi også i størst mulig grad å spre informasjon gjennom å snakke med folk, henge opp

plakater, gå ut i lokalavisen og sende brev til grunneiere og naboer. Vi opplever etter hvert at vi møtes med stor tillit og velvilje, noe som letter vårt arbeid med prosjektet. Folk vet hva vi gjør, stoler på oss og ønsker å hjelpe oss videre. Når vi bygger og graver, bruker vi lokale forhandlere, håndverkere og entreprenører. Det er til tider en tidkrevende måte å jobbe på, og informasjonen vi får fra folk vi snakker med, er ofte for usikker til at vi kan bruke den. Gevinsten er imidlertid at lokalbefolkningen føler at de eier litt av prosjektet, og det skapes en atmosfære og en tillit til til syvende og sist tjener på. Man får ikke håndtegnede kart med rosa, gule og grønne tuststreker som viser tyskernes byggevirkosomhet i 1945 om man ringer Forsvarsbygg eller Riksarkivet. Det får man kun når lokalbefolkningen tror og stoler på det man gjør. Det følger gjerne en tretimers historietime med på kjøpet.

Sommerens utgraving i Steinsvika er så langt det siste konkrete resultatet i rekken av prosjekter og undersøkelser som utgjør Bunkerologi. I samarbeid med en entusiastisk bonde og grunneier og det lokale næringssselskapet er vi nå i gang med å finne nye bruksområder for enda en bunker. På bakgrunn av bondens ønsker og behov og områdets kvaliteter formulerer vi noen problemstillinger og leverer ideer og skisser. Prosjektet Bunkerologi formes hele tiden, og først nå begynner vi å forstå hva vi egentlig gjør. Allikevel har vi jobbet konsekvent etter hypotesen om at gjennom å legge til et nytt element vil man kunne fremheve nye dimensjoner ved bunkeren samtidig som historien bevares og formidles.

PROSJEKTGRUPPEN BUNKEROLOGI

PROSJEKTGRUPPEN BUNKEROLOGI HAR FØLGENDE MEDLEMMER: ALF WAAGE ER KULTURPRODUSENT, UTDANNET VED HÖGSKOLAN I MALMÖ. EVA BRODTKORB ER FOTOGRAF, UTDANNET VED NORSK FOTOFAGSKOLE. JAN GUNNAR SKJELDSØY STUDERER ARKITEKTUR VED ARKITEKTUR- OG DESIGNHØGSKOLEN I OSLO. HILDE STERNANG STUDERER LANDSKAPSARKITEKTUR VED UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP.

PROSJEKTETS NETTSIDE ER: [WWW.BUNKEROLOGI.NO](http://www.bunkerologi.no)